

размещению корпоративных международных облигаций. Также рассмотрены вопросы кардинального совершенствования системы подготовки кадров в авиационной отрасли, в том числе ход работ по созданию Университета гражданской авиации и авиационного техникума при нём.

С учетом вышеуказанного, по нашему мнению, необходимо разработать долгосрочную стратегию приватизации авиационного сектора, включающую в себя привлечение передовых международных компаний-консультантов, андеррайтеров, а так же обеспечение выполнения всех главных и актуальных направлений развития отрасли, указанных на совещании, посвященном обсуждению мер по развитию гражданской авиации.

На наш взгляд в Узбекистане, целесообразна частичная приватизация национального перевозчика, предполагающая выпуск акций на международной бирже, привлечение стратегического инвестора с обязательным условием сохранения контрольного пакета у государства. Кроме того, необходимо формирование авиационного хаба по примеру Стамбула, Дубая или Франкфурта, целесообразно развивать транзитные маршруты, карго-хаб, мультимодальные логистические центры.

Комплексная, поэтапная и прозрачная приватизация способна превратить страну в важный авиационный и логистический центр Центральной Азии, обеспечив устойчивый экономический рост и интеграцию в глобальную транспортную систему.

ZAMONAVIY MOLIYA BOZORIDA XARAJATLAR HISOBI VA AUDIT TIZIMINING STRATEGIK AHAMIYATI

Yo'lchiyev Oybek Ulug'bek o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya Ushbu maqolada zamonaviy moliya bozorida xarajatlar hisobi va audit tizimining strategik ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotning asosiy vazifasi moliya bozorida faoliyat yurituvchi subyektlarda xarajatlarni to'g'ri hisobga olish va ularni ishonchli auditdan o'tkazishning boshqaruv samaradorligiga ta'sirini ochib berishdan iborat. Tadqiqot natijasida xarajatlar hisobi va audit tizimining uyg'unligi moliya bozorining barqaror rivojlanishi uchun muhim shart ekani xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: Xarajatlar hisobi, audit tizimi, moliya bozori, strategik boshqaruv, moliyaviy barqarorlik, shaffoflik, risklarni boshqarish, investor ishonchi, ichki nazorat

Zamonaviy moliya bozori sharoitida raqobatning kuchayishi, kapital harakatining jadallashuvi va investitsiya muhitiga qo'yilayotgan talablarning ortishi xo'jalik yurituvchi subyektlardan moliyaviy intizom va shaffoflikni ta'minlashni talab etmoqda. Bunday sharoitda xarajatlar hisobi va audit tizimi moliya bozorining barqaror faoliyat yuritishi uchun muhim tayanch omil sifatida namoyon bo'ladi. Xarajatlar hisobi moliyaviy natijalarning shakllanishiga bevosita ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash, ularni tahlil qilish va boshqaruv qarorlariga aylantirish imkonini bersa, audit ushbu ma'lumotlarning ishonchligi va qonuniyligini baholash orqali moliyaviy axborotga nisbatan ishonchni mustahkamlaydi.

Iqtisodiy adabiyotlarda xarajatlar hisobi boshqaruv jarayonining ajralmas qismi sifatida talqin etiladi. Masalan, I.T. Abdukarimov xarajatlar hisobining mohiyatini yoritib, "Xarajatlar hisobi rahbariyatni oqilona boshqaruv qarorlari qabul qilish uchun zarur bo'lgan axborot bilan ta'minlaydi" deb ta'kidlaydi [1, Abdukarimov I.T., 52-bet]. Ushbu fikr xarajatlar hisobi moliya bozorida faoliyat yurituvchi tashkilotlar uchun faqat hisobot topshirish vositasi emas, balki strategik boshqaruv instrumenti ekanini ko'rsatadi. Izoh sifatida ta'kidlash mumkinki, xarajatlar to'g'ri aniqlanmagan va nazorat qilinmagan sharoitda moliyaviy ko'rsatkichlar sun'iy ravishda o'zgarishi mumkin, bu esa investorlar qarorlariga salbiy ta'sir qiladi.

Moliya bozorida xarajatlar hisobi va audit tizimi o'zaro bog'liq mexanizmlar sifatida faoliyat yuritadi. N.P. Kondrakov xarajatlar hisobini baholash jarayonini izohlar ekan, "xarajatlarning to'g'ri tasniflanishi va ularni normativ asosda aks ettirish moliyaviy natijaning haqqoniyligini belgilaydi" deb qayd etadi [2, Kondrakov N.P., 134-bet]. Mazkur fikr xarajatlar hisobi va audit o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yaqqol ko'rsatadi. Agar xarajatlar noto'g'ri tasniflansa yoki davrlar bo'yicha asossiz taqsimlansa, audit jarayonida bu kamchiliklar aniqlanadi va moliyaviy natijalar qayta ko'rib chiqiladi. Shuning uchun ham moliya bozorida ishonch muhitini shakllantirishda xarajatlar hisobi va audit tizimining uyg'unligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mazkur maqolada zamonaviy moliya bozorida xarajatlar hisobi va audit tizimining strategik ahamiyati ilmiy jihatdan asoslab beriladi hamda ularning boshqaruv samaradorligiga ta'siri tahlil qilinadi.

Zamonaviy moliya bozori sharoitida xarajatlar hisobi va audit tizimining strategik ahamiyati iqtisodiy adabiyotlarda boshqaruv samaradorligi, moliyaviy barqarorlik va investorlar ishonchini ta'minlash bilan bog'liq holda yoritib kelinmoqda. Ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xarajatlar hisobi nafaqat tannarxni aniqlash, balki kapital harakati va moliyaviy natijalarning shakllanish jarayonini boshqarishda muhim o'rin tutadi.

B.A. Xasanov boshqaruv hisobi nazariyasini yoritib, quyidagicha ta'kidlaydi: "Boshqaruv hisobi tizimi xarajatlar va daromadlar to'g'risidagi axborotni yig'ish, qayta ishlash va rahbariyatga yetkazish orqali strategik qarorlar qabul qilishga xizmat qiladi. Xarajatlar hisobi bu tizimning markaziy bo'g'ini hisoblanadi" [3, Xasanov B.A., 39-bet]. Mazkur iqtibos xarajatlar hisobi moliya bozorida faoliyat yurituvchi subyektlar uchun uzoq muddatli rejalashtirish va kapital samaradorligini baholashda asosiy vosita ekanini ko'rsatadi. Izoh sifatida aytish joizki, moliya bozorida ishtirok etuvchi tashkilotlar xarajatlar strukturasi chuqur tahlil qilmasdan turib investitsiya oqimlarini to'g'ri yo'naltira olmaydi.

Audit masalasida Yu.V. Babayev quyidagi fikrni bildiradi: "Audit moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarining to'g'riligini baholash bilan birga, ularning iqtisodiy mazmunini ham tekshiradi. Ayniqsa, xarajatlar bilan bog'liq operatsiyalar yuqori tekshiruv darajasini talab qiladi" [4, Бабаев Ю.В., 78-bet]. Mazkur iqtibos audit jarayonida xarajatlar hisobining markaziy o'rin tutishini ko'rsatadi. Izoh sifatida aytish mumkinki, moliya bozorida ishonch omili auditorlik xulosasiga bevosita bog'liq bo'lib, xarajatlar to'g'risidagi ma'lumotlarning haqqoniyligi investor qarorlariga ta'sir ko'rsatadi.

Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, xarajatlar hisobi va audit tizimi zamonaviy moliya bozorida o'zaro bog'liq mexanizmlar sifatida qaraladi. Xarajatlar hisobi moliyaviy natijalarning shakllanishiga asos bo'lsa, audit ushbu natijalarning ishonchliligini tasdiqlaydi. Ilmiy manbalarda qayd etilgan yondashuvlar moliya bozorida shaffoflikni ta'minlash, kapital harakatini tartibga solish va investorlar ishonchini mustahkamlashda ushbu tizimlarning strategik rolini tasdiqlaydi.

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, zamonaviy moliya bozorida xarajatlar hisobi va audit tizimi moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Moliya bozori ishtirokchilari – emitentlar, investitsiya kompaniyalari, banklar va sug'urta tashkilotlari faoliyatida xarajatlar strukturasi to'g'ri shakllantirilishi rentabellik ko'rsatkichlari va kapitalning qaytimi bilan bevosita bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xarajatlarni funksional va markazlar kesimida hisobga olish boshqaruv qarorlarining aniqligini oshiradi hamda risklarni kamaytiradi.

Iqtisodchi olim R.S. Kaplan boshqaruv hisobining mazmunini sharhlab, shunday yozadi: "Xarajatlar hisobi tizimi tashkilotning strategik maqsadlariga xizmat qilmasa, u faqat hisob-kitob vositasi bo'lib qoladi" [5, Kaplan R.S., 67-bet]. Mazkur iqtibosdan kelib chiqib aytish mumkinki, moliya bozorida faoliyat yurituvchi subyektlar xarajatlar hisobini investitsion qarorlar, likvidlikni boshqarish va kapital samaradorligini baholash jarayonlari bilan bog'lagan taqdirdagina ijobiy natijalarga erishadi. Aks holda, xarajatlar bo'yicha ma'lumotlar strategik qarorlar uchun yetarli asos bo'la olmaydi.

Shuningdek, moliya bozorida xarajatlar hisobining noto'g'ri tashkil etilishi audit tavakkalchiligini oshiradi. J. Boynton audit metodologiyasi haqida yozar ekan: "Xarajatlar bilan bog'liq operatsiyalar moliyaviy hisobotdagi eng sezgir sohalardan biri bo'lib, auditorlik bahosida alohida e'tibor talab qiladi" [6, Boynton J., 214-bet]. Mazkur iqtibosdan kelib chiqib shuni aytish mumkinki, xarajatlarning davrlar bo'yicha taqsimlanishi, aktivlashtirilishi yoki zaxiralar shakllanishi moliya bozorida risk omili sifatida namoyon bo'ladi. Audit jarayonida ushbu operatsiyalarni chuqur tekshirish moliyaviy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy moliya bozorida xarajatlar hisobi va audit tizimi bir-birini to'ldiruvchi mexanizmlar sifatida faoliyat yuritadi. Xarajatlar hisobi orqali moliyaviy natijalar shakllanadi, audit esa ularning ishonchliligini baholaydi. Ushbu uyg'unlik moliya bozorida shaffoflikni oshiradi, investorlar ishonchini mustahkamlaydi va kapital harakatining barqarorligini ta'minlaydi.

Umuman olganda, natijalar va muhokama shuni tasdiqlaydiki, zamonaviy moliya bozorida xarajatlar hisobi va audit tizimining strategik ahamiyati nafaqat ichki boshqaruv samaradorligida, balki bozor barqarorligi va investitsiya muhitining yaxshilanishida ham namoyon bo'ladi. Shuning uchun ushbu tizimlarni takomillashtirish moliya bozorini rivojlantirishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Tadqiqotning xulosa natijalari shuni ko'rsatdiki, zamonaviy moliya bozorida xarajatlar hisobi va audit tizimi strategik ahamiyat kasb etuvchi o'zaro bog'liq mexanizmlardir. Xarajatlar hisobi moliyaviy natijalarni shakllantirish, kapital samaradorligini baholash va boshqaruv qarorlarini asoslashda muhim axborot manbai bo'lsa, audit ushbu ma'lumotlarning ishonchliligi va haqqoniyligini ta'minlaydi. Ularning uyg'unligi moliya bozorida shaffoflikni kuchaytiradi, investorlar ishonchini mustahkamlaydi va risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Shu bois, moliya bozorini barqaror rivojlantirish sharoitida xarajatlar hisobi va audit tizimini takomillashtirish nafaqat ichki boshqaruv samaradorligini oshiradi, balki bozor ishtirokchilari o'rtasida ishonch muhitini shakllantirishning ham muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. *Abdukarimov I.T. Moliyaviy va boshqaruv hisobi. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2016.*
2. *Kondrakov N.P. Buxgalteriya hisobi. — Moskva: INFRA-M, 2019.*
3. *Xasanov B.A. Boshqaruv hisobi. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2018. — 39-bet.*
4. *Бабаев Ю.В. Аудит. — Москва: Юрайт, 2019.*

5. Kaplan R.S. *Management Accounting and Control Systems*. — Boston: Harvard Business School Press, 2015.

6. Boynton J. *Modern Auditing*. — New York: Wiley, 2017.

MOLIYA BOZORI BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA AKSIYADORLIK JAMIYATLARINING USTAV KAPITALI HISOBI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING INTEGRAL MODEL

Muratov Aziz Akbarovich

Farg'ona davlat texnika universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur teziz moliya bozori barqarorligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish doirasida aksiyadorlik jamiyatlarining ustav kapitali harakatini kompleks baholash metodologiyasini ishlab chiqishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ustav kapitali o'sishi dinamikasi, aksiyalar harakati intensivligi, emissiya daromadi samaradorligi hamda dividend siyosatini integratsiyalovchi integral model taklif etildi. Ishlab chiqilgan indeks kapital sifati va investor ishonchini miqdoriy baholash imkonini beradi hamda moliya bozori barqarorligini mustahkamlashning analitik instrumenti sifatida asoslandi.

Kalit so'zlar: moliya bozori barqarorligi, ustav kapitali, emissiya daromadi, dividend siyosati, kapital samaradorligi, integral indeks.

Moliya bozori barqarorligi mamlakat iqtisodiy xavfsizligining asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Aksiyadorlik jamiyatlari esa moliya bozorining institusional asosini tashkil etadi. Ularning kapital barqarorligi va ustav kapitali harakati samaradorligi moliya bozorida investision muhit va ishonch darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Shu o'rinda mahalliy hamda xorijiy olimlarning ustav kapitalga bergan ta'riflarini keltirib o'tamiz.

K.B. Urazov va M.E. Po'latov korxonalar xususiy kapitalining to'g'risida to'xtalganda uning muhim turi bo'lib ustav kapitaliga e'tibor qaratadi va unga quyidagicha tarif beradi "Ustav kapitali deganda korxonaning ta'sischilari tomonidan unga kiritiladigan mablag'lar majmuasi, shuningdek, chiqarilgan aksiyalarning nominal qiymatidagi summalarining yig'indisi tushuniladi" [1].

B.I. Isroilov va R.O. Xolbekov muallifligidagi "Buxgalteriya hisobi nazariyasi" darsligida "Ustav kapitali – korxonalar faoliyati boshlanishi uchun davlat yoki ta'sischilar (mulkdorlar)ning ajratgan moddiy boyliklarining pul ko'rinishidagi qiymatidir" [2], – deb ta'rif berilgan.

A.A. Karimov, J.E. Kurbanbayev va S.A. Jumanazarovning "Buxgalteriya hisobi" darsligida shunday fikr beriladi "Ustav kapitali" tushunchasiga quyidagicha tarif